

Szilágyi Gábor

A stratégiától a megvalósítás esélyéig Az MSZMP/MSZP és az európai integráció 1989-1994

A „létező szocializmus” évtizedeiben az MSZMP-nek az európai integrációval kapcsolatos politikája ellentmondásos volt. Egyfelől követnie kellett a szovjet iránymutatásokat, amelyek esetleg a KGST és az EGK közötti párbeszédet tolerálták, másfelől viszont a magyar külkereskedelem már az 1960-as évek vége óta érezte az EGK által megállapított kereskedelmi szabályok, korlátozások hatását, így rá volt utalva a közvetlen magyar - EGK kapcsolatokra. Nem véletlen, hogy a pártközpont gazdaságpolitikai osztályán legkésőbb 1980 körül már kifejezett célként fogalmazták meg az európai integrációhoz való viszony rendezését.¹ Az 1988. szeptemberi magyar-EGK megállapodás és a diplomáciai kapcsolatok felvétele az Európai Közösséggel új alapokra helyezték a viszonyt. A Minisztertanács új cselekvési tervet fogadott el, az európai integráció 1992-re tervezett elmélyítése utáni helyzetre való felkészülés céljából. Az MSZMP-nek is tisztáznia kellett az európai integrációval kapcsolatos elképzeléseit.

Az integrációs stratégia kidolgozása

Az MSZMP KB Külügyi Osztályán (1989-től Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya) megalakult munkacsoport 1988-ban neki is látott egy európai integrációs stratégia kidolgozásának. 1989. január 4-én készült el Tabajdi Csaba szerkesztésében, továbbá külső szakértők, köztük Kádár Béla és Inotai András közreműködésével² „A pártnak az európai gazdasági és politikai fejlődéssel, az integráció folyamatával összefüggő politikai stratégiájáról” címet viselő előterjesztés.³

A stratégia első fejezete részletes és alapos elemzés az integrációk helyzetéről az 1980-as évek végén. Leszögezi az elején, hogy a vasfüggöny két oldalán eltérő minőségűek az integrációk. Elismeri, hogy a nyugati oldalon a gazdasági integráció magas fokára jutottak el az országok. A dokumentum az Európai Gazdasági Közös-

---

¹ Lásd bővebben SZILÁGYI, Gábor: *From Ignorance to a (Delayed) Strategy. Hungarian Communists and European Integration 1957-1989*. IN: Francesco Di PALMA/Wolfgang MUELLER (eds.), *Kommunismus und Europa: Europavorstellungen und -politik der europäischen kommunistischen Parteien 1945-1989*. Paderborn, 2014. (megjelenés alatt). A korszak memoárirodalmából vö. HORN Gyula: *Cölöpök*. Budapest, 1991. 139-140. 142-143. HORVÁTH István - NÉMETH István: *...és a falak leomlanak. Magyarország és a német egység (1945-1990). Legenda és valóság*. Budapest, 1999. 167-176. 206-209. 218-226. 253-254. 300. 302-303.

² Tabajdi Csaba és Nagy Gyula közlései.

³ Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL-OL) M-KS 288. f. 32/b. cs. 1989/84. ő.e. 1. doboz. A pártnak az európai gazdasági és politikai fejlődéssel, az integráció folyamatával összefüggő politikai stratégiájáról.

ségre összpontosít, az EFTÁ-t csak megemlíti, hiszen helyesen jegyzi meg, hogy az EFTA-tagállamok is egyre inkább a Közös Piachoz közelítenek, ahhoz szeretnének csatlakozni. Ami a szocialista országok közötti viszonyokat illeti, kénytelen bevallani, hogy a gazdasági integráció egyelőre csak politikai szándék szintjén van meg.

A kilencvenes évekre előrevetített kép Nyugat-Európa felértékelődésével számol: 1992-re létrejöhet az egész tőkés Európát átfogó egységes gazdasági térség. Számol az EFTA közeledésével, a döntéshozatali reformokkal cselekvőképesebb lesz az EGK, a kínálatorientált gazdaságpolitika és a megvalósuló „négy szabadság” (árak, tőke, szolgáltatások, személyek szabad mozgása) fokozhatja a versenyt, önmagát erősítő folyamattá válva. Negatív jellemzőkre a stratégia elsősorban rövidtávon számít, az 1992-es belső piac megvalósulásával vállalati csődök járhatnak, amelyek különösen a szegényebb tagországokban lehetnek nagyobb hatással. Összességében mégis úgy véli, hogy az okozott feszültségek kezelhetők lesznek, mert minden társadalmi réteg számára előnyöket jelent az újabb közeledés.

Ami a szocialista országok közötti integrációt illeti, kertelés nélkül beismerik, hogy a KGST az 1970-es évek végére zsákutcába került, mélyreható reformra szorul, de ennek esélyei kicsik, mert egyes tagállamok továbbra sem érdekeltek ebben. A szocialista gazdasági integráció jövőjét ezért pesszimistán ítéli meg a dokumentum, középtávon is az ellentétek erősödését, polarizációt tételezve a szervezeten belül.

Mai szemmel nézve e „jóslatok” csakúgy, mint Európa további kettéosztottságának, a bipolaritás fennmaradásának hangsúlyozása némileg megmosolyogtatók. De figyelembe véve azt, hogy a stratégia tulajdonképpen 1988. december végére készült el, nem lehet számon kérni a készítőkön, hogy nem látták előre a szovjet blokk összeomlását. Ezzel szemben a szocialista országokkal kapcsolatban feltételezett leszakadási veszély, az alkalmazkodási kényszer, a hatékonyságra figyelés szükségességének hangsúlyozása reális helyzetfelismerésről tanúskodik. Nem véletlen, hogy a KGST reformja helyett elsősorban a tagállamokban végbemenő reformokat szorgalmazza a dokumentum, kiemelve a valamiféle „szocialista piacgazdálkodás” irányába mutató változásokat.

Magyarország helyével kapcsolatban a stratégia a „kettős kötődés” fogalmát vezette be. Eszerint hazánk egyfelől kapcsolódik a KGST-hez, hiszen onnan jut a nyersanyaghoz és ott tudja értékesíteni bizonyos termékeit, másfelől természetesen kötődik Nyugat-Európához, ahonnan a technológiai újdonságokat és a versenyképességhez szükséges szakértelmet szerzi (nem is beszélve a Nyugat-Európával szembeni eladósodásról). A leszakadást viszont csak úgy tudja az ország elkerülni, ha a legújabb technikai-technológiai színvonalon álló régiókhoz közeledik. Emellett a gazdasági stabilizáció és a gazdasági szerkezet folyamatos átalakítása is szükséges. Így lehet esélye, ha nem is a belső piachoz való csatlakozásra, de az integráció körül elhelyezkedő „periférikus gyűrűbe” kerülésre. A teljes tagságot a stratégia szerint elsősorban az eltérő politikai rendszer zárja ki, illetőleg annak gazdasági következményei (pl. COCOM-lista).

A másik alternatíva: a gazdasági lemaradás, a reformok kudarca, a kiszámíthatatlanság a szocialista országokat olyan megbízhatatlan térséggé tenné, amely iránt nem fog érdeklődni a Nyugat.

Az elemző rész után a konkrét javaslatok megfogalmazása következett, egy esetleges PB-állásfoglaláshoz. Ezek szerint az MSZMP-nek tudatosítania kell a társadalomban a nyugat-európai integrálódás jelentőségét, az elmulasztás veszélyeit, átfogó jelleggel meg kell teremtenie az európai integrációhoz való közeledés feltételeit az oktatásban, a munkakultúrában, az új értékek befogadása és elsajátítása iránti képességben, a környezetvédelemben stb. Szorgalmaznia kell a regionális együttműködést, a megyék, települések, tudományos intézmények, vállalatok, a megszülető civil szféra nyugat-európai kapcsolatainak kiépítését. Az MSZMP-nek fel kell használnia pártkapcsolatait is Magyarország és az európai integráció közelítéséhez. A közpolitika egyes ágazataiban kidolgozandó programokban, jogalkotástól az oktatásig, mindig figyelembe kell venni a nyugat-európai integrációhoz történő alkalmazkodás követelményeit. Emellett tanulmányozni kell a sikeres modernizációt megvalósító európai országok tapasztalatait is. A dokumentum záró fejezeteiben a Politikai Bizottság „*állásfoglalására*”, „*határozatára*” és „*ajánlásaira*” következtek javaslatok, a fenti célkitűzések konkretizálásával.

A KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya a stratégia első verziójának elkészítése után elküldte véleményezésre az előterjesztést párton belüli és azon kívüli fórumoknak. Még január folyamán be is érkeztek a válaszok. Figyelemreméltó Horváth István belügyminiszter levele, aki az eddigi „*átmeneti*” fogalmazáshoz képest (pl. „*szocialista piacgazdálkodás*”) sokkal határozottabban nyilvánított véleményt: szerinte ugyanis érdemes minden olyan téren felülvizsgálni KGST-hez fűződő kapcsolatainkat, ahol ezt „*a hatékony piacgazdaság kiépítését célzó gazdasági érdekeink megkövetelik*”.⁴

A véleményeztetést a KB Gazdaság- és Szociálpolitikai Bizottságában lefolytatott vita követte 1989. február 2-án, majd a stratégia végleges formába öntése és a Politikai Bizottságnak készített előterjesztés február 17-én. A stratégia terjedelme ebben a verzióban érezhetően lecsökkent, a részletes bevezető elemzést igyekeztek minél rövidebbre fogni. Új elemként jelent meg a Magyarország integrációhoz való viszonyát taglaló fejezetben a modernizációs érvelés mellett az emberijogi-humanitárius gondolat. Különösen a nemzeti kisebbségek kérdését emelték ki, mint olyat, amelyben Európa segítségére számíthat az ország.

Az első verzió „*állásfoglalás*”-fejezetéből „*Az MSZMP Központi Bizottságának javaslata Magyarország Európa-politikájának nemzeti programjára*” lett, vagyis láthatóan más jelleget kívántak adni a készítőik az előterjesztésnek, mint eredetileg. A PB számára elkészített stratégiából a nyilvánosság elé tárható és tárandó, a Központi Bizottság által elfogadott (és ezek szerint nyilvánosan megvitatott) prog-

⁴ A tervszettel kapcsolatban beérkezett válaszokat lásd: MNL-OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1989/84. ö.e. 1. doboz. „*A pártnak az európai gazdasági és politikai fejlődéssel, az integráció folyamatával összefüggő politikai stratégiájáról*” című dokumentumhoz küldött vélemények, 1989. január.

ram lett. Ebből következően a „határozat” és az „ajánlás” megjelölésű részeket is átfogalmazták, a KB általi megvitatásra alkalmassá téve azokat.⁵

Összességében megállapítható, hogy a stratégia az 1989-es problémákra igyekezett adekvát válaszokat adni. A már említett korlátok – a két világrendszer fennmaradása mint kiindulási alap, a nyugat-európai integrációhoz való intézményes közeledés (társulás, esetleg tagság) ebből következően kizárt volta – az elkészítés idejével magyarázhatók elsősorban, hiszen 1989 februárjában nem lehetett előrelátni, hogy mi várható akár egy éven belül, 1990 februárjára. Ami az európai integrációhoz való közeledés szükségességét és az ennek megvalósítását célzó javasolt intézkedéseket illeti, jobb alternatívát nem lehetett abban az időpontban az MSZMP KB apparátusától várni.

A stratégia további sorsa

1989 februárjában tehát a Politikai Bizottság elé terjesztették a stratégia átdolgozott változatát, amely már hangsúlyozottan a Nyugat-Európa felé közeledés módjait, lehetőségeit elemezte. Az MSZMP legfontosabb operatív vezető szerve viszont nem kezelte sürgősségi kérdésként a stratégia tárgyalását, mert csak a május 2-i ülésén tűzte napirendre a témát. Valószínűleg a belpolitika kérdéskörei, feladatai vették el a Politikai Bizottság energiáját, egy hosszútávra szóló programról pedig úgy gondolhatták, hogy várhat még egy darabig a megvitatása.

Magát a stratégiát szinte senki sem bírálta a PB ülésén. „Az anyag jó” – ez a minősítés körülbelül minden felszólalásban előkerül. Ettől függetlenül előfordult olyan vélemény, amely a stratégia szükségességét kérdőjelezte meg. Horn Gyula szerint ugyanis volt már stratégia az addigi magyar-EK tárgyalásokon is, a közeljövőben aktuálissá váló kérdésekhez pedig nincs szükség efféle javaslatra, hiszen azok mindegyike (pl. preferenciális egyezmény) csak Brüsszel oldaláról kíván meg intézkedéseket.

Nagyobb vita bontakozott ki az EFTA-tagsággal kapcsolatos esélyekről. Különösen Nyers Rezső propagálta ezt a lehetőséget, véleménye szerint az EFTA erősödése volt tapasztalható az utóbbi időben. Nehezen érthető, hogy milyen jelekből gondolta mindezt, hiszen ebben az időben már felvetődött Ausztria vagy Svédország EK-tagságának kérdése, amelyből következtetni lehetett (ahogy a stratégia készítői meg is tették), hogy a különböző nyugat-európai integrációk közül az EK-nak lesz perspektívát nyújtó jövője. Medgyessy Péter engedékenyen, Horn Gyula határozottabban ellenkezett.

Vitapont volt továbbá a keleti és a nyugati integrációval fenntartott kapcsolatok egymáshoz képesti aránya. Iványi Pál vetette fel, hogy az anyag „európai integrációról” beszél ugyan, mégis csak a nyugat-európai dimenzióval foglalkozik, a KGST-t nem kezeli helyén. Ezzel az aggállyal Nyers Rezső is egyetértett. Más, fiatalabb hozzászólók a KGST-t tulajdonképpen irrelevánsnak állították be, helyzetét

⁵ MNL-OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1989/84. ő.e. 1. doboz. A Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya javaslata a Politikai Bizottságnak, 1989. február 17.

sötét színekkel ábrázolták. Németh Miklós minden elképzelést, amely a KGST megújítását, „közös piaci” alapokra helyezését célozta, elutasította, mondván, ez csak „a szegénység integrációját” valósítaná meg.

Jellemző lehet, hogy alig néhányan voltak csak a vitában, akik a stratégiának a nyilvánosságra gyakorolt hatását emelték ki. Egyikük Nyers Rezső volt, akinek feltehetően voltak még emlékei egy többpártrendszerben lefolytatandó választási kampányról. Talán ezért javasolta, hogy a párt szerepéről szóló részt tegyék némileg „*blikkfangosabbá*”, hogy „*másson be a fülekbe*”; továbbá a párt számára perspektivikusan felvetette a Szocialista Internacionálé-béli tagságot, ezért szorgalmazta, hogy a stratégiában is nyilvánítsák az MSZMP-t az európai baloldal, a progresszió részévé.

A hozzászólások közül a legfigyelemreméltóbb Medgyessy Péteré, aki a leginkább elvi síkon elemezte az európai integráció és Magyarország viszonyát. A miniszterelnök-helyettes egységben igyekezett láttatni a belső reformok és az EK-politika követelményeit. Kiindulópontja az volt, hogy Európa számára nem értelmezhetők a magyar társadalmi és gazdasági mechanizmusok. A világszínvonalhoz képesti hátrányainkat pedig csak akkor kezdhetjük el ledolgozni, ha e mechanizmusokat olyanná tesszük, amelyekkel Nyugat-Európa tud valamit kezdeni. Az oda vezető úton elsősorban a reformok garanciái azok, amik a nyugati partnerek számára fontosak, például a forint konvertibilitása lehetne ilyen. E garanciák nyújtása pedig szükséges, mert külföldi tőkeinjekció nélkül életképtelennek látta a magyar gazdaságot. Az „*új Marshall-segély*”-re vonatkozó elképzeléseket illúziónak vélte, ízeért hangsúlyozta: feltételek nélkül nem lesz nyugati segítségnyújtás. A legfőbb ilyen feltétel pedig a világgazdasági nyitás, amely egyrészt növeli a Magyarország iránti nemzetközi bizalmat, másfelől az egyetlen lehetőség, hogy a magyar gazdaság megálljon a lábán.

Grósz Károly összefoglalójában javasolta a stratégia átdolgozását, a nyilvánosság számára közölhető dokumentummá, befelé és kifelé egyaránt a kiszámítható politika eszközévé tételét. Ennek kidolgozására a júniusi KB-ülésig adott határidőt. A PB a főtitkár javaslata alapján határozatot is elfogadott.⁶

A Politikai Bizottság vitáját áttekintve kiderül, hogy alapvetően konszenzus uralkodott azon a téren, hogy a nyugat-európai integráció jelensége kihívást jelent, amellyel szemben valamit „*kezdeni kell*”, méghozzá a párt szintjén is. A stratégia általános elismerése szintén annak tanújele, hogy az MSZMP vezetői felismerték a cselekvés szükségességét. Ennek fényében válik figyelemreméltóvá a stratégia további sorsa.

Az 1989. június 23-24-i KB-ülés, amelyen elvileg meg kellett volna tárgyalni a stratégiát, már csak a „*Különfélék*” napirendi pont alatt talált helyet e kérdésnek. A fontosabbnak ítélt témák tárgyalása pedig annyi időt vett el, hogy az európai integrációval már nem sikerült foglalkozni, ezért a Központi Bizottság úgy döntött, hogy egy későbbi ülésen fog sort keríteni az anyag megvitatására.⁷

A nyár kellős közepén, augusztus 8-án láttak újra neki a stratégia előterjesztésének (amikor a társadalom többsége már a kerekasztal-tárgyalásokra figyelt), de

⁶ MNL-OL M-KS 288. f. 5. cs. 1063. ő.e. Az MSZMP PB 1989. május 2-i ülésének jegyzőkönyve.

⁷ MNL-OL M-KS 288. f. 4. cs. 264-265. ő.e. Az MSZMP KB 1989. június 23-24-i ülésének jegyzőkönyve.

most sem tudták a szükséges tempóban eljuttatni a párt vezető testületei elé. A Politikai Intéző Bizottság (a PB új neve) 1989. augusztus 15-én vette napirendre a kérdés tárgyalását, majd megállapította, hogy szerinté ez az ügy az Elnökség elé tartozik, ezért oda utalta.⁸ Az Elnökség augusztus 21-én foglalkozott a stratégiával. A dokumentum maga május óta némileg változásokon ment keresztül. Kétségtelen, hogy további karcsúsításával alkalmasabb lett politikai program-szerepkörre. Megjegyzendő viszont az is, hogy a bevezető fejezet helyére egy, a világgazdasági nyitás szükségességéről szóló rész került a most már „*Állásfoglalás az MSZMP-nek Magyarország világgazdasági nyitásával és Európa-politikájával összefüggő nemzeti feladatairól*” címet viselő irat elejére. Így viszont megbomlott a szöveg konzisztenciája, hiszen a világgazdasági nyitással foglalkozó bevezetőt az európai integrációval kapcsolatos teendők és az ezekből levont javaslatok követték, majd mellélekéntként szerepelt az eredeti bevezető. Az Elnökség a javaslatot a Központi Bizottság elé terjesztendőnek ítélte.⁹ Az időközben lezajlott események nyomán viszont a KB 1989 szeptemberében már nem tudott mással foglalkozni, csak az MSZMP XIV. kongresszusának megszervezésével, amely a párt feloszlatairól döntött.

Elfogadható az érvelés, hogy 1989 szeptemberében már nem volt idő érdemben foglalkozni egy ilyen fajsúlyú kérdéssel, mint a tárgyalt stratégia. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy a stratégia már februárban eljutott arra a szintre, hogy a párt vezető testületei érdemben megvitassák, felmerül a kérdés, hogy mi vezetett a tárgyalás ilyen mértékű elhúzó(ód)ásához. Egyrészt nem hagyható figyelmen kívül a belpolitikai kérdések sürgőssége. Másrészt egy, már a Magyar Szocialista Párt központjának Külügyi Osztálya által készített, Kótai Géza által szignált előterjesztésében olvasható, hogy „*az apparátuson belüli (...) működési zavarokra sajnálatos példa az, hogy a pártnak az európai gazdasági és politikai fejlődéssel, az integráció folyamatával összefüggő politikai stratégiájáról szóló, javaslatcsomagot is tartalmazó átfogó elemzés, amely már februárban rendelkezésre állt, a belső gáncskodás miatt nem került előterjesztésre.*”¹⁰ A belső ellentétek egyik felét szakmai féltékenység (a KB külügyi vagy gazdasági osztályának szakterülete legyen az Európa-politika?), másik részét viszont a párton belüli hatalmi harcok képezték. Ennek fényében viszont nehezebben értelmezhető a Politikai Bizottság májusi konszenzusa a kérdésben – hacsak fel nem tesszük, hogy a testület ülésén az „*ellentábor*” a nyílt bíráló helyett a hallgatást választotta.¹¹

⁸ MNL-OL M-KS 288. f. 5. cs. 1075. ő.e. Az MSZMP PIB 1989. augusztus 15-i ülésének jegyzőkönyve.

⁹ MNL-OL M-KS 288. f. 59. cs. 6. ő.e. Az MSZMP Elnökség 1989. augusztus 21-i ülésének jegyzőkönyve. Szokai Imre, a KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztályának munkatársa 1989. augusztus 10-én külön felhívta a figyelmet a dokumentum megbomlott konzisztenciájára, közölve, hogy e változtatásokat politikai szempontból károsnak tartja. Vö. Szokai Imre feljegyzése Nyers Rezső és Grósz Károly részére, 1989. augusztus 10. Xeroxmásolat a szerző birtokában.

¹⁰ Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) 981. f. Külügyi Osztály iratai, 37/7. ő.e. MSZP Országos Iroda Külügyi Osztályának feljegyzése a Magyar Szocialista Párt jövőbeli nemzetközi tevékenységéről, annak szervezeti, személyi és tárgyi-technikai feltételeiről, 1989. október 17.

¹¹ Nagy Gyula, a stratégia egyik kidolgozója szerint a készítőik leginkább Óvári Miklós, esetleg Berecz János irányából vártak támadásokat. Elképzelhető, hogy a Gazdaságpolitikai Osztály bevonása is politi-

Az MSZP Európa-politikai útkeresése, 1989-1990

1989. október 5-én ült össze az MSZMP XIV. kongresszusa, amelyen az állampárt „romjain” megalakult a Magyar Szocialista Párt. Az új párt programnyilatkozatában olyan politikai erőként definiálta önmagát, amely *„egyszerre vállalja a szocialista és a kommunista mozgalom időtállóan bizonyuló értékeit”*. Kifejezetten az Európa-politikáról szóló részben több gondolat felfedezhető az integrációs stratégiából. A program szerint *„Minden országgal, integrációs és együttműködési szervezettel kölcsönösen előnyös politikai és gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekszünk.”* Kifejtve ez a KGST-tagság és a világ fejlett régióihoz való közeledés együttesége melletti kiállást jelentette. Európáról szólva kijelentette, hogy *„hozzá kívánunk járulni Európa egységesüléséhez. Magyarország fejlődése is elsősorban Európa jövőjétől függ.”* – nem szólt persze róla, hogy mit ért „Európa” alatt (az EK-t, az EFTÁ-t, esetleg valami mást).¹²

Az új pártnak mind a bel-, mind a külpolitikában meg kellett határoznia helyét. Az európai baloldal térképén való elhelyezés szempontjából ellentmondásos volt a szociáldemokrata és kommunista értékek együttes képviseléséről szóló kompromisszumos formula. Az európai szociáldemokrácia és annak fóruma, a CSPEC (Európai Községek Szocialista Pártjainak Közössége) így bizonytalan volt: hogyan közelítsen az új magyar testvérpárt-jelölthöz? A Község soros elnöke, a belga (frankofon) Szocialista Párt (PS) élén is álló Guy Spitaels a kérdés tisztázása érdekében már 1989. október 30-án Budapestre látogatott (hivatalosan mint a belga párt elnöke, de a delegációnak tagja volt Axel Hanisch is, a CSPEC főtitkára). Nyers Rezső ismertette a küldöttségnek az MSZP létrejöttének körülményeit, a párton belüli platformokat, a pártépítés feladatait és a Szocialista Internacionáléval történő kapcsolatfelvételt. Spitaels a közeljövőre csak annyit ígért, hogy az MSZP is meghívást fog kapni a CSPEC januári kongresszusára.¹³ A delegáció az EGK és Magyarország viszonyával kapcsolatban jelezte, hogy Nyugat-Európa a magyar reformok folytatásában érdekelt, és tisztában van vele, hogy a nyilatkozatok helyett a konkrét tettek ideje jött el. Figyelmeztettek viszont arra is, hogy *„Magyarország ne várjon többet a Közös Piacról, mint amennyit (az integráció) az EFTA tagállamoknak nyújt.”*¹⁴ Az 1990. február 8-9-i (nyugat-)berlini CSPEC-kongresszuson már érzelhető volt az európai szociáldemokrata pártok MSZP-vel szembeni megváltozott magatartása. A CSPEC Magyarországról ugyanis az MSZDP-t is meghívta az MSZP mellett, a

---

kai okból, a késleltetés érdekében történt.

¹² A Magyar Szocialista Párt programnyilatkozata, 1989. október 9. IN: FEITL István (szerk): 15 év. Emlékek, dokumentumok, adatok a Magyar Szocialista Párt első tizenöt évének történetéből. Budapest, 2004. 49-65. A kongresszusról lásd RIPP Zoltán: A Magyar Szocialista Párt megszületése. IN: FEITL István - FÖLDES György - HUBAI László (szerk.): Útkeresések. A magyar szociáldemokrácia tegnap és ma, Budapest, 2004. 30-67.

¹³ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 15/2. ő.e. MSZP Országos Iroda (Külügyi Osztály) feljegyzése Nyers Rezső elvtárs és a Belga (Vallon) Szocialista Párt (BSZP) küldöttségének, valamint az Európai Községek Szocialista Pártjai Uniójának (EK SZPU) főtitkára megbeszéléséről, 1989. október 31.

¹⁴ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 34/15. ő.e. Emlékeztető a Guy Spitaels vezette küldöttséggel kapcsolatos tapasztalatokról, 1989. november 1.

szociáldemokrata pártelnököknek, Petrasovits Annának azonban felszólalási jogot is biztosított, míg Nyers Rezső beszédét csak írásban terjeszthette elő. Az MSZP elnöke igyekezett viszont személyes jelenlétét tárgyalásokra kihasználni: Kalevi Sorsa finn pártelnöktől kapott biztató szavakat a pártközi együttműködés jövőjéről, illetve Heinz Fischer SPÖ-küldött jelezte pártja közeledési szándékát.¹⁵ Összességében viszont, különösen a németek részéről érezhető, az elzárkózás volt a jellemző.

Az egyetlen nyugati partner, aki a szociáldemokrata pártok távolságtartása miatt az MSZP számára megmaradt mint kapocs az európai integrációhoz, a szintén átalakuló Olasz Kommunista Párt (PCI) volt.¹⁶ Az eurokommunizmusból a szociáldemokrácia felé haladó politikai erő annyiban hasonlított az MSZP-re, hogy maga is „*utódpárt*”-t kívánt válni, még ha nem is kellett egy diktatúráért vállalnia a felelősséget. A PCI vezetése élénken érdeklődött az MSZP megszületésének körülményeiről, amiről egy népes delegáció budapesti látogatása is tanúskodik 1989 októberében. Acchille Occhetto PCI-főtitkár Nyers Rezsővel folytatott tárgyalásai során terítékre kerültek külpolitikai kérdések is. Az MSZP elnöke kifejtette, hogy Magyarország szeretne társulni „*a nagy egységes európai piaccal*”, még ha nem is tisztázott, hogy mi módon – valószínűleg először az EFTA felé orientálódva. A PCI részéről annak vezető külpolitikusa, Giorgio Napolitano ígért segítséget, mondván, mint EP-képviselő is igyekszik támogatást szerezni a magyar reformfolyamatnak és szorgalmazni fogja a különleges kapcsolatok kialakítását az EK, valamint Magyarország, Lengyelország és Jugoszlávia között, szerinte az olasz EK-elnökség (1990 második féléve) alatt lenne ehhez megteremthető a jogi háttér.¹⁷

Furcsaság és egyértelműen visszalépésnek tekintendő, hogy a program munkában az európai integrációhoz történő közeledés módozatai körüli bizonytalanság a kérdés elhallgatásában csapódott le: az 1990-es választási program az európai integrációt csak annyiban említi, hogy a demokratizálódott és összefogásra törekvő közép-európai államok „*megteremthetik az új, egységesülő Európához tartozás feltételeit*”.¹⁸

Áttekintve és értékelve az eddig ismertetett egy év eseményeit, az elkészség valószínűleg az a fogalom, amely leginkább használható. Az integrációs stratégia 1989-es elkészítése (még ha tudjuk is, hogy a nyilvánosság elé tárása hatalmi harcoknak esett áldozatul) túl későn következett be. Ehhez járul még az MSZP-t megalapító kongresszus októberi összehívása, amely folytán a párt a rendszerváltás „*finisében*” kényszerült útkeresésre, amely elbizonytalanította az MSZP-t. Így nem tudott élni a párt a választások előtt a külpolitika addig elért eredményeivel, amely pedig egyértelműen „*sikerágazat*” volt a megelőző években. Persze kérdéses az is, hogy egy nyilvánosság elé tárt stratégiből több haszon származott volna-e. Egy párt, amelyet a közvélemény egyértelműen

¹⁵ MNL-OL M-KS 288. f. 66. cs. 28. ő.e. MSZP Országos Iroda Külügyi Osztályának tájékoztatója az Elnökség tagjai részére az Európai Közösség Szociáldemokrata Pártjai Szövetségének XVII. kongresszusáról, 1990. február 12.

¹⁶ A PCI megújulásának folyamatáról lásd PANKOVITS József: *Az eltűnő és a megmaradó kommunizmus Olaszországban*, Múltunk, 2009/1., 181-212.

¹⁷ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 5/9. ő.e. Emlékeztető Nyers Rezső elvtárs megbeszéléséről Acchille Occhettoval, az OKP főtitkárával és Giorgio Napolitanoval, az OKP Vezetőségének tagjával, 1989. október 17.

¹⁸ PIL 981. f. 3. cs. 4. ő.e. Az Országos Választmány 1990. január 27-i ülésének jegyzőkönyve.

az „*elmúlt évtizedek*” politikájával, vagyis a szovjetek melletti kiállással azonosított, valószínűleg nem tudta volna egyértelműen az európai integrációhoz való közeledést képviselni, hiszen ezzel saját maga váltotta volna ki a hiteltelenség vádját. Ráadásul a potenciális versenytársak egyike sem viselte a múlt terhét. Végeredményben a Magyar Szocialista Pártnak szembe kellett néznie a ténnyel, hogy kis-, legjobb esetben közép-pártként folytathatja a politizálást 1990 után.

A „karantén” évei: 1990-1992

A Magyar Szocialista Párt a választások után mind a magyar politikai életben, mind nemzetközi viszonylatban elszigetelődött, „*karanténba*” került. A kelet-európai régió „*utódpártjai*”-val való kapcsolatokra már nemigen törekedett, elsősorban Nyugat-Európa felé orientálódott, ott viszont gyanakodva fogadták. Sem a bel-, sem a külpolitikai megítélésen nem javított, hogy az európai integráción kívül nemigen akadt kérdés, „*amellyel kapcsolatban akárcsak megközelítően is hasonló konszenzus alakult volna ki a különböző hazai politikai pártok között*”,¹⁹ és ennek az MSZP is része volt.

A párt 1990-es II. kongresszusán be kellett, hogy lássa: a szociáldemokrata-kommunista 1989-es kompromisszum negatívan hatott a párt helyzetére, a tanulságok levonását pedig az 1990. májusban meghirdetett új vonal jelentette, amely az MSZP-t egyértelműen a szociáldemokrácia felé orientálta. Az elfogadott új programnyilatkozat az Európai Közösségekkel szemben a társult tagságot célozta meg. Ez azt jelezte, hogy a stratégia célkitűzésein már túlléptek, hiszen a legfontosabb korlát, amely még 1989-ben fennállt, a politikai rendszerek különbözősége, már a múlté volt).²⁰ A külföld tartózkodását mutatta, hogy a Szocialista Internacionálé nem is reagált a kongresszusra történő meghívásra, míg a CSPEC visszamondta eleinte kilátásba helyezett részvételét.²¹

Az elszigeteltségből való kitörés útja egyértelműen a Szocialista Internacionálén keresztül vezetett. Az MSZP iránti külföldi érdeklődést érezhetően megnövelte a magyar szociáldemokraták belviszálya, illetve az 1990-es parlamenti választásokon elszenvedett kudarcuk.²² Már 1991-re jó kapcsolatok épültek ki az osztrák szociáldemokratákkal. Szekeres Imre ügyvezető alelnök látogatásakor az osztrák párt külügyi titkára felhívta vendége figyelmét a CSPEC-re is, javasolva a pártszövetség főtitkára, Axel Hanisch magyarországi meghívását. Emellett felvetődött az MSZP részvétele egy, a német és az osztrák szociáldemokraták által megszervezett konferencián, ahol a magyar pártot „*mint az EK-ba tagnak jelentkező ország szociáldemokrata pártját*” kívánták bemutatni.²³

¹⁹ BOGÁR László: „Eurotanulás”, *társulás, integráció*. IN: KURTÁN Sándor - SÁNDOR Péter - VASS László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve (1992)*. Budapest, 1993. 244-249. Idézet: 249.

²⁰ A Magyar Szocialista Párt programnyilatkozata, 1990. november 11. FEITL (2004): 68-97. idézet: 96.

²¹ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 37/7. ő.e. Összefoglaló az MSZP nemzetközi kapcsolatairól, javaslat a párt 1991. évi külügyi tevékenységére, 1991. február 28.

²² Az MSZDP ekkori történetéről lásd: MÁRKUS László: *Forog a hinta. Szocdemek 1989-1994*. H.n. [Budapest], 1999.

²³ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 4/3. ő.e. Szekeres Imre jelentése az Osztrák Szociáldemokrata

A párt kapcsolatainak egyedi színfoltját jelentette a pártelnök nemzetközi tevékenysége. Horn Gyula mint egykori „határnyitó” külügyminiszter és mint a magyar országgyűlés külügyi bizottságának elnöke egyaránt szívesen látott vendég volt Nyugat-Európában. Horn megnyilvánulásaiban természetesen igyekezett az egész ország nevében beszélni, biztosítva a külföldet a magyarok Európa-barátságáról, a kormány és az ellenzék közötti Európa-politikai konszenzusról, egyúttal utalva a Közép-Európában az integráció 1990 után tapasztalható „befelé fordulása” miatt érezhető csaldódottságra is, szorgalmazva a „tagjelölt” országok differenciált (vagyis Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország előnyösebb) kezelését.²⁴ Külföldi látogatásait azonban igyekezett pártpolitikusként is kihasználni, az MSZP kapcsolatait is építve ezáltal. Ebből a szempontból legjelentősebb a pártelnök 1992. júliusi párizsi látogatása volt, ahol fogadta Laurent Fabius és Pierre Mauroy is. Fő téma az MSZP Szocintern-felvétele volt, de Fabiusszal szóba került az EK Közép-Európával kapcsolatos politikája is.²⁵ Horn a találkozó után óvatos optimizmussal nyilatkozott arról, hogy „esetleg” ott lesz a Szocintern őszi kongresszusán az MSZP küldöttsége is. Az optimizmus indokolt volt: az MSZDP önpusztító politikája, az MSZP belpolitikai stabilitása és meggyőző külpolitikai tevékenysége a Szocialista Internacionálé 1992. szeptember 15-17-i berlini kongresszusán a párt számára megfigyelő tagsági státuszt eredményezett, amely megnyitotta előtte a nyugat-európai „testvérpártok” kapuit is.

Felkészülés a kormányváltásra, 1992-1994

A Szocialista Internacionáléba felvételt nyert MSZP igyekezett minden lehetőséget kihasználni annak érdekében, hogy külpolitikai elismertségét magyarországi népszerűsége, az 1994-es választásokon minél jobb eredmény elérése érdekében kamatoztassa. A programunkában a párt szemmel láthatóan az addigi külpolitikai vonalat kívánta tartani. Ahogy Horn Gyula az 1992-es szegedi (III.) kongresszuson megfogalmazta: „*Első számú külpolitikai feladatunk, hogy megalapozzuk Magyarország európai felzárkózását, hogy a nemzetet fokozatosan beépítsük a nyugati nemzetekfeletti szervezetekbe*” – ez pedig megfeleltethető volt az addigi nyilatkozatoknak.²⁶

Az EK-hoz való további közeledés ekkoriban elsősorban a pártközi kapcsolatok feljavulásában érhető tetten. A Szocialista Internacionáléban elnyert megfigyelői státusz jó ajánlólevél volt a CSPEC utódjaként megalakult Európai Szocialisták Pártjához (PES), amellyel 1993 folyamán állandósultak a kapcsolatok. A levélváltás aporója az Európai Unió által meghirdetett húsimport-tilalom volt, amelyet baktérium-fertőzőség miatt rendeltek el. Horn Gyula az MSZP nevében levelet írt Willy

---

Pártnál tett látogatásról (1991. december 11.), 1992. január 16.

²⁴ HORN Gyula: *Azok a kilencvenes évek...* Budapest, 1999., különösen 103-105., 132-133. és 140.

²⁵ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 6/3. ő.e. MTI jelentése faxon, 1992. 07. 07. TK0031 4 230 MTik1053. Horn Gyula tárgyalásai – francia szocialisták.

²⁶ „*Időben*”. A Magyar Szocialista Párt III. kongresszusának dokumentumai. Szeged, 1992. május 15-17. H.n. [Budapest], 1992. (Szociáldemokrata Műhely), 54.

Claes PES-elnöknek és Jean-Pierre Cot szocialista EP-frakcióvezetőnek.²⁷ Horn utalt a magyar-EK kapcsolatok fontosságára a hazai közvélemény és az MSZP szemében, ezért károsnak ítélte az EU Bizottságának importkorlátozó döntését, különösen a megszületés mechanizmusa miatt. Az uniós szervek ugyanis nem konzultáltak előzetesen az érintett országokkal. Ezen túl az MSZP elnöke szorgalmazta, hogy a PES tűzze napirendre a kelet-közép-európai országokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok kérdését elvi szinten is. A válaszok általában megnyugtató hangon íródtak, hangsúlyozták az intézkedések átmeneti jellegét, illetve a PES érzékenységet a téma iránt.²⁸ Az MSZP e levelezés kapcsán egyrészt hangsúlyozhatta a magyar (mező)gazdasági érdekek melletti kiállását (ahogy Horn ezt – kvázi mellékesen – közölte is a sajtóval²⁹), másrészt fejleszthette saját kapcsolatait, az EP szocialista frakciójának vezetője ugyanis pozitívan nyilatkozott az együttműködés lehetőségeiről, a levélírás apropóján túl is. „Teljes mértékben osztom kívánságát, hogy szorosabb és rendszeresebb kapcsolatok jöjjenek létre az Önök pártja, valamint a szocialisták csoportja között” – írta Jean-Pierre Cot.³⁰ Az együttműködés megvalósításához fontos lépés volt az MSZP meghívása a PES 1993. novemberi rendkívüli kongresszusára, ahol a pártszövetség az 1994-es EP-választásokon képviselendő programjáról döntött. Kovács László részt is vett a gyűlésen.³¹

A kapcsolatok intenzívebbé tételében érdekes módon olyan személyiségek kaptak egyfajta katalizátori szerepet, akik szintén rendelkeztek valamiféle kötődéssel az egykori kommunista pártokhoz (André Sainjon francia szocialista EP-képviselő,³² olasz részről pedig a PCI-ből létrejött Demokratikus Baloldal Pártjának külpolitikusa, Piero Fassino³³).

Az MSZP nemzetközi elismerését dokumentálta a Szocialista Internacionálé kelet-európai ügyekkel foglalkozó bizottsága is, amikor kijelentette: „a Horn Gyula vezette MSZP politikailag figyelemreméltó és állandó választóbázissal rendelkező pártként szilárdult meg, s a közelgő 1994. évi választásokra valamennyi vizsgálat a rászavazók erős emelkedésének lehetőségét jelzi”.³⁴ Az MSZP elnöke által 1993-ban kért „sokrétű támogatást”³⁵ pedig a PES meg is adta: népes delegációval képviseltették magukat a ma-

²⁷ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 32/3. ő.e. Horn Gyula levele az Európa Parlament szocialista csoportja elnökének és az Európai Szocialisták Pártja elnökének, 1993. április 19.; továbbá PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 2/3. ő.e. Horn Gyula levele Willy Claes PES-elnökhöz, 1993. április 20.

²⁸ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 2/3. ő.e. Willy Claesnak, a PES elnökének levele Horn Gyulához, 1993. április 30.

²⁹ K. T.: A NATO adjon biztonsági garanciát – Horn Gyula a délszláv válságról, az ellenzéki egységről. Népszabadság, 1993. május 14. 3.

³⁰ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 32/3. ő.e. Kivonat Jean-Pierre Cot Horn Gyulához intézett, 1993. június 9-én kelt leveléből.

³¹ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 2/4. ő.e. Axel Hanisch PES-főtitkár levele Horn Gyulának, 1993. október 22.; MSZP Nemzetközi Kapcsolatok Titkárságának levele Axel Hanisch PES-főtitkárnak, 1993. november 2.

³² PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 32/5. ő.e.

³³ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 5/12. és 5/13. ő.e.

³⁴ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 37/7. ő.e. Az MSZP nemzetközi kapcsolatai 1990-1994 (Az MSZP Országos Központja Nemzetközi Kapcsolatok titkárságának összeállítása, 1994. szeptember).

³⁵ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 37/3. ő.e. Horn Gyula körlevele a szociáldemokrata pártok elnökeinek.

gyar párt választási kongresszusán, ahol Axel Hanisch főtitkár fel is szólalt.³⁶

A legnagyobb jelentősége viszont vitathatatlanul Jacques Delors, az EU Bizottsága elnökének 1994. márciusi budapesti látogatásának volt, amely során az ellenzéki pártok vezetői közül egyedül Horn Gyulával találkozott külön a brüsszeli vendég. A találkozó utáni sajtókonferencián Horn ismét kiemelte az ellenzék Európa-politikai konszenzusát és a tagsághoz közelebb álló kelet-közép-európai országok kiemelt kezelése iránti igényt (a differenciálás szükségességét egyébként Delors is elismerte).³⁷ A találkozó remek alkalom volt az MSZP jó külkapcsolatainak és nemzetközi elismertségének bizonyítására, a külföldi partnerek felé pedig jelezte az MSZP európai elkötelezettségét, amit Horn már 1993-ban a „*Magyarország még az évtized vége előtt (legyen) az EK teljes jogú tagja*” formába öntött.³⁸

A választások közeledtével a párton belüli programmunka is felgyorsult. Az 1993 végén, 1994 elején elkészülő választási program külpolitikai és -gazdasági részeiben egyaránt visszaköszönnék az 1989-es megfontolások. A külgazdasági fejezet alap gondolata, hogy külső erőforrások nélkül nem konszolidálható a magyar nemzetgazdaság (a gondolatmenet hasonló, mint pl. Medgyessy Péter 1989-es hozzászólása a PB-vitában), mégpedig a tőkeszegénység, a magyar áruk részére szükséges piac és a technológiai korszerűsítés miatt. Így nincs alternatívája az európai integrációnak: „*hosszútávú, stratégiai erőforrásokat a magyar gazdaság számára az Európai Közösséghez való csatlakozás biztosíthat*”, amihez magyar részről viszont következetes gazdasági átalakításra van szükség.³⁹ A párt fő külpolitikai elképzelése pedig: „*Magyarország Európához történő teljes körű felzárkózására az egyetlen lehetőség a mielőbbi csatlakozás az Európai Unióhoz*”. Az indoklás fő eleme itt is a modernizáció, ahogy 1989-ben. A javasolt lépések is az EU normáinak elérését célozzák pl. a versenyképesség, a jogrend terén, ahogy a stratégia is megfogalmazta. Újítás kizárólag a teljes jogú tagság mint cél meghirdetésében van, de az is csak 1989-hez képest, 1990 óta ez is a konszenzus része volt. Ebből következően viszont állást kellett foglalni a szuverenitás csorbitása kérdésében, erre az MSZP a népszavazást javasolta megoldásnak, amelyhez a lakosság előtt tudatosítani kell mindenekelőtt az ezzel járó előnyöket.⁴⁰

A vizsgált öt évet együtt szemlélve és az 1994-es választási eredmények ismeretében elmondható, hogy a külpolitika és az európai integráció kérdésköre nem volt döntő kérdés a választás kimenetele szempontjából. Az Európa-politika viszont mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy a Magyar Szocialista Párt ki tudjon törni abból a bel- és külpolitikai elszigeteltségből, amelybe 1990 tavaszán jutott. Ehhez persze kellett a szociáldemokraták dicstelen fejlődése, de a szocialisták stabil, ki-

³⁶ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 2/6. ő.e. Horn Gyula levele Willy Claes PES-elnöknek, 1994. február 15.; Alex (sic) Hanisch beszéde az MSZP kongresszusán (magyar fordítás).

³⁷ M. L. L.: *Horn Gyula szerint differenciálásra van szükség*. Népszabadság, 1994. március 5. 3.

³⁸ Vö. 35. sz. lábjegyzet.

³⁹ *Kihívások és válaszok 1994-1998. Választási program – szakmai fejezetek*. Szerkesztette a Magyar Szocialista Párt Programszerkesztő Bizottsága, JÁNOSI György vezetésével. Budapest, 1994. 42-43.

⁴⁰ Uo. 285-286.

számítható politikai vonalvezetése is. Az 1989 ősze, vagyis a rendszerváltás előtti időszak pozitív elemeivel való kontinuitás hangsúlyozása (amelynek persze nem központi, de mégis lényeges része volt a nyugat-európai országokkal és az integrációval kialakított jó kapcsolat) döntő volt viszont a Magyar Szocialista Párt 1994-es választási győzelmében, amely a mandátumok abszolút többségét biztosította a párt számára. Az 1989-es integrációs stratégia sorsa, fő gondolatainak továbbélése pedig talán tanulságos lehet abból a szempontból is, hogy egy rövidtávon elkészítettnek ható, de a kor kihívásaira adekvát válaszokat tartalmazó program mellett kitarítani érdemes: nem lehet jó stratégia a korábbi kormányzati szerepben meghozott döntések teljes tagadása.

